דפי סיכום לקראת המבחן

שלושת החלקים: מבוא להיסטוריה · הנצרות · ימי הביניים

עותק לתלמיד/ה

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

חלק א' – מבוא להיסטוריה: מבוא להיסטוריה – איך יודעים מה קרה פעם?

היסטוריה היא חקר העבר של בני האדם: מה קרה, מתי, איפה, למה ומה היו התוצאות. ההיסטוריונים והיסטוריוניות לא היו שם – ולכן הם עובדים כמו בלשים בעזרת מקורות.

מהי היסטוריה?

- היסטוריה = חקר העבר האנושי בעזרת מקורות.
- שואלים שאלות: מה קרה? מתי? איפה? מי השתתף? למה זה קרה? מה היו התוצאות?
- עבר שאין עליו מקורות כתובים נקרא לעיתים פרה-היסטוריה – לומדים עליו בעיקר ממצאים ארכאולוגיים.

עבודת ההיסטוריון/ית

- 1. שואלים שאלת מחקר.
- 2. אוספים מקורות.
- 3. בודקים את המקורות: מי כתב? מתי? למה? למי?
- 4. משווים בין מקורות שונים.
- 5. מפרשים ומסיקים מסקנות – ומציגים אותן.

מקור ראשוני ומקור משני

- מקור ראשוני – נוצר בתקופה הנחקרת או בידי מי שהיה עד לאירוע: מכתב, יומן, חוק, מטבע, כלי, מבנה, ציור מאותה תקופה.
- מקור משני – נכתב מאוחר יותר על סמך מקורות אחרים: ספר לימוד, מאמר של היסטוריון, אנציקלופדיה, סרט תיעודי.

- סוגי מקורות: כתובים, ארכאולוגיים (כלים, מטבעות, מבנים), חזותיים (ציורים, פסלים), בעל-פה (עדויות, סיפורים).

⚖️ אמינות מקור

- כל מקור נכתב מנקודת מבט מסוימת.
- מגמתיות = כשהכותב מציג את הדברים באופן חד-צדדי כדי לשכנע או להאדיר צד אחד.
- שאלות לבדיקה: מי הכותב ומה מעמדו? מתי נכתב – קרוב לאירוע או זמן רב אחריו? למה נכתב ולמי? האם מקורות אחרים מאשרים אותו?

🗓️ ציר זמן, ספירת שנים ומאות

- ציר זמן מסדר אירועים לפי סדר התרחשותם.
- בספירה הנהוגה בעולם סופרים את השנים מהשנה שבה לפי המסורת נולד ישו.
- לפני הספירה (לפנה"ס) – סופרים לאחור: שנת 500 לפנה"ס קדמה לשנת 100 לפנה"ס. אין שנת 0.
- לספירה – סופרים קדימה: 313, 476, 1096...
- מאה = 100 שנים. המאה ה-5 לספירה = השנים 401–500. כלל אצבע: מוחקים את שתי הספרות האחרונות ומוסיפים 1: 1096 ← 10+1 = המאה ה-11; 476 ← 4+1 = המאה ה-5. (שנה עגולה כמו 1100 היא השנה האחרונה של המאה ה-11.)

🏛️ תקופות בהיסטוריה (חלוקה מקובלת)

- העת העתיקה – עד נפילת האימפריה הרומית המערבית (476 לספירה).
- ימי הביניים – בערך 476 עד 1453 (נפילת קונסטנטינופול) או 1492 (גילוי אמריקה). היסטוריונים בוחרים תאריכי סיום שונים.
- העת החדשה – מסוף המאה ה-15 ואילך.
- חלוקה לתקופות היא כלי שבני אדם יצרו כדי לסדר את העבר – אנשים באותה תקופה לא ידעו שהם חיים ב"ימי הביניים".

☆ זכרו!

- מקור ראשוני = מאותה תקופה / של עד
- מקור משני = נכתב מאוחר יותר על העבר
- שנת 476 = המאה ה-5 לספירה
- אין שנת 0

מושגים לחזרה (סמנו ✔ ליד כל מושג שאתם יודעים להסביר): ☐ היסטוריה · ☐ מקור ראשוני · ☐ מקור משני · ☐ אמינות · ☐ מגמתיות · ☐ ציר זמן · ☐ לפנה״ס · ☐ לספירה · ☐ מאה · ☐ תקופה

✂ **כרטיס יציאה:** מושג אחד שאני יודע/ת להסביר היטב: _____ · מושג שעוד מבלבל אותי: _____

✝️ חלק ב׳ – הנצרות: הנצרות – מאמונה של קבוצה קטנה לדת של אימפריה

הנצרות התחילה במאה ה-1 לספירה בארץ ישראל, שהייתה אז תחת שלטון רומא. בתוך כ-350 שנה היא הפכה לדת הרשמית של האימפריה הרומית. כאן לומדים על הדרך הזאת – באופן היסטורי ומכבד.

🌿 ראשית הנצרות בארץ ישראל

- במאה ה-1 לספירה ארץ ישראל (יהודה והגליל) הייתה תחת שלטון האימפריה הרומית.
- ישו היה יהודי מהגליל (גדל בנצרת) שהטיף ברבים ואסף סביבו תלמידים.
- בסביבות שנת 30 לספירה הוצא להורג בצליבה בידי השלטון הרומי (המושל פונטיוס פילטוס).
- לפי האמונה הנוצרית ישו קם לתחייה, והוא המשיח ובן האלוהים. תלמידיו המשיכו להפיץ את דבריו.

🖋️ השליחים ופאולוס

- השליחים – 12 תלמידיו של ישו, ביניהם פטרוס, הפיצו את האמונה החדשה.
- פאולוס (שאול מטרסוס) יצא למסעות ברחבי האימפריה, כתב איגרות לקהילות והפיץ את האמונה גם בקרב מי שלא היו יהודים.
- בהדרגה הנצרות נפרדה מהיהדות והפכה לדת נפרדת.
- הברית החדשה – ספר הקודש של הנוצרים (לצד התנ״ך, שנקרא בפיהם "הברית הישנה"), ובו הבשורות על חיי ישו ואיגרות.

🛣️ למה הנצרות התפשטה באימפריה?

- דרכים רומיות טובות ושלום יחסי איפשרו לנוע ממקום למקום.
- שפה משותפת (יוונית במזרח, לטינית במערב).
- ערים גדולות שבהן נוצרו קהילות.
- מסר של תקווה ושוויון לכל המאמינים, גם לעניים ולעבדים, ועזרה הדדית בקהילה.

⛓️ מרדיפות להכרה

- במשך כ-250 שנה הנוצרים נרדפו מדי פעם, למשל בימי הקיסרים נירון ודיוקלטיאנוס, בין השאר משום שסירבו לעבוד את אלי רומא ואת הקיסר.
- הקיסר קונסטנטינוס – צו מילאנו (313 לספירה): חופש פולחן לנוצרים. קונסטנטינוס תמך בכנסייה.
- ועידת ניקאה (325) – כינוס של בישופים לקביעת עיקרי האמונה.

- הקיסר תאודוסיוס – בשנת 380 הנצרות הפכה לדת הרשמית של האימפריה, ובשנים 391–392 נאסרו הפולחנים האליליים.

🕊️ עיקרי אמונה (תיאור)

- אמונה באל אחד בשלושה פנים – השילוש: האב, הבן ורוח הקודש.
- ישו נתפס בעיני הנוצרים כמשיח וכבן האלוהים, שבא לגאול את בני האדם.
- הצלב הוא סמל הנצרות.
- טקסים (סקרמנטים) – למשל טבילה במים (הטבלה) כהצטרפות לנצרות.

⛪ מבנה הכנסייה והפילוג

- בראש כל קהילה עמד כומר, ובראש אזור – בישוף. בישוף רומא נקרא האפיפיור.
- הכנסייה התארגנה כמו פירמידה – בדומה למבנה האימפריה.
- הפילוג הגדול (1054): הכנסייה התפצלה – הכנסייה הקתולית במערב (מרכזה ברומא, לטינית, בראשה האפיפיור) והכנסייה האורתודוקסית במזרח (מרכזה בקונסטנטינופול, יוונית, בראשה הפטריארך).

☆ זכרו!

- 313 – צו מילאנו (קונסטנטינוס)
- 380 – דת רשמית (תאודוסיוס)
- 1054 – הפילוג: קתולים במערב, אורתודוקסים במזרח
- פאולוס – הפיץ את האמונה גם לא-יהודים

מושגים לחזרה (סמנו ✔ ליד כל מושג שאתם יודעים להסביר): ☐ ישו · ☐ שליחים · ☐ פאולוס · ☐ הברית החדשה · ☐ רדיפות · ☐ צו מילאנו · ☐ השילוש · ☐ אפיפיור · ☐ בישוף · ☐ הכנסייה הקתולית · ☐ הכנסייה האורתודוקסית · ☐ הפילוג הגדול

✂ **כרטיס יציאה:** מושג אחד שאני יודע/ת להסביר היטב: _____ · מושג שעוד מבלבל אותי: _____

חלק ג' – ימי הביניים: ימי הביניים – אבירים, טירות, כנסייה וערים

ימי הביניים נמשכו כאלף שנה – מנפילת רומא המערבית (476) ועד סוף המאה ה-15. באירופה צמחה חברה חדשה המבוססת על אדמה, נאמנות ואמונה.

נפילת רומא ותחילת ימי הביניים

- בשנת 476 הודח הקיסר האחרון של האימפריה הרומית המערבית בידי מפקד גרמאני.
- במערב קמו ממלכות גרמאניות רבות; הערים והמסחר נחלשו.
- המזרח המשיך כאימפריה הביזנטית – בירתה קונסטנטינופול – עד 1453. הקיסר יוסטיניאנוס בנה בה את כנסיית איה סופיה.
- בשנת 800 הכתיר האפיפיור את קרל הגדול לקיסר במערב.

הפיאודליזם

- פיאודליזם – שיטה חברתית-כלכלית המבוססת על חלוקת אדמה תמורת נאמנות ושירות.
- סניור – אדון שמעניק אדמה (פיאוד/אחוזה) ומבטיח הגנה.
- ווסל – מקבל את האדמה, נשבע שבועת אמונים לסניור ומתחייב לשרת אותו, בעיקר בשירות צבאי.
- אדם יכול היה להיות ווסל של אדון אחד וסניור של אחרים.
- צמיתים – איכרים הקשורים לאדמה: עובדים את אדמת האדון, משלמים בתוצרת ובעבודה, ואינם רשאים לעזוב בלי רשות.

▲ הפירמידה הפיאודלית

- למעלה: המלך.
- מתחתיו: האצילים הגדולים (דוכסים, רוזנים).
- מתחתם: האבירים.
- בבסיס: האיכרים והצמיתים – הרוב הגדול של האוכלוסייה.
- אנשי הכנסייה (אפיפיור, בישופים, נזירים) היו קבוצה חשובה לצד הפירמידה; גם לכנסייה היו אחוזות גדולות.

כוחה של הכנסייה

- האפיפיור עמד בראש הכנסייה הקתולית והייתה לו השפעה גם על מלכים.
- הכנסייה גבתה מעשר – עשירית מהתוצרת.
- חרם/נידוי – הוצאה מהקהילה הנוצרית, עונש קשה מאוד בעיני המאמינים.
- מנזרים – נזירים ונזירות חיו לפי כללים של תפילה ועבודה, העתיקו ספרים, לימדו, טיפחו חקלאות וטיפלו בחולים.

- קתדרלות גדולות נבנו במרכזי הערים.

⚔️ אבירים, ערים וגילדות

- אביר – לוחם רכוב על סוס, עבר אימון ארוך (נער משרת ← נושא כלים ← אביר) ונדרש לנהוג לפי קוד האבירות: נאמנות, אומץ, הגנה על החלשים והכנסייה.
- מהמאה ה-11 בערך גדלו הערים והמסחר: ירידים, שווקים, סוחרים.
- בורגנים – תושבי הערים: סוחרים ובעלי מלאכה.
- גילדה – איגוד של בעלי מקצוע אחד (אופים, נפחים, אורגים) שקבע מחירים, איכות והכשרה: שוליה ← עמית ← אומן.

✝️ מסעי הצלב

- בשנת 1095 קרא האפיפיור אורבנוס השני (בוועידת קלרמון) לצאת למסע לכיבוש ירושלים והמקומות הקדושים לנצרות.
- מסע הצלב הראשון יצא ב-1096; ב-1099 נכבשה ירושלים והוקמה ממלכת ירושלים הצלבנית.
- היו עוד מסעות צלב במאות ה-12–13.
- תוצאות: קשרי מסחר עם המזרח, היכרות עם תרבויות וידע חדשים.
- בדרכם, ב-1096, תקפו צלבנים קהילות יהודיות בערי הריינוס (וורמס, מגנצא, שפייר) וקהילות אלה נפגעו קשות (גזירות תתנ"ו).

🏰 חיי היהודים באירופה הנוצרית

- היהודים חיו בקהילות מאורגנות: בית כנסת, רב, צדקה, חינוך ובית דין.
- פעמים רבות גרו ברובע יהודי בעיר.
- עיסוקיהם הוגבלו – בעיקר מסחר והלוואה בריבית – והם היו תלויים בהגנת השליטים.
- היו גם תקופות קשות של האשמות ושל גירושים (אנגליה 1290, צרפת 1306, ספרד 1492).

🦠 המוות השחור וסוף ימי הביניים

- המוות השחור (מגפת הדבר) פשט באירופה בשנים 1347–1351 והמית לפי הערכות כשליש מאוכלוסייתה.
- תוצאות: מחסור בעובדים, שינויים בכלכלה ובחברה, וחלק מהצמיתים שיפרו את מעמדם.
- היהודים הואשמו בשקר בהפצת המגפה, ורבות מקהילותיהם נפגעו.
- סוף ימי הביניים: המצאת הדפוס (בערך 1450), נפילת קונסטנטינופול (1453), גילוי אמריקה (1492) ותחילת הרנסנס.

☆ **זכרו!**

- 476 – נפילת רומא המערבית
- 800 – הכתרת קרל הגדול
- 1096 – מסע הצלב הראשון; 1099 – כיבוש ירושלים
- 1347–1351 – המוות השחור
- 1453 – נפילת קונסטנטינופול

מושגים לחזרה (סמנו ✔ ליד כל מושג שאתם יודעים להסביר): ☐ פיאודליזם · ☐ סניור · ☐ ווסל · ☐ אחוזה · ☐ צמית · ☐ אביר · ☐ אפיפיור · ☐ מנזר · ☐ מעשר · ☐ חרם · ☐ גילדה · ☐ בורגנים · ☐ ביזנטיון · ☐ מסעי הצלב · ☐ רובע יהודי · ☐ המוות השחור

✂ **כרטיס יציאה:** מושג אחד שאני יודע/ת להסביר היטב: _____ · מושג שעוד מבלבל אותי: _____

יצרה: רוית ראש בן ישי